

Nietzsche'de 'Merhamet' Kavramının Yeniden Değerlendirilmesi

The Revaluation of 'Compassion' Concept in Nietzsche

VOLKAN AY

Hacettepe University

Abstract: In this article, main focus is to examine "compassion" concept with Nietzsche's texts. "Compassion" concept has an important place in Nietzsche's Project of reevaluation of value judgments. "Compassion" has been evaluated as "good" by Christian morality, but according to Nietzsche, it is a concept which belongs to slave morality. When Nietzsche criticizes Christian's sense of compassion, he also constitutes his own sense of compassion. He thinks that sense of traditional compassion only can be overcome by tested on the face of life. Compassion decreases "will to power" and brings down life. For this reason Nietzsche condemns it and then relates to his own sense of compassion to "selfishness", "love", "friendship", "strictness" etc.

Keywords: Compassion, Christian morality, will to power, good, pity.

Nietzsche'nin değer yargılarını yeniden değerlendirme projesi, onun kendi çağına gelinceye dek üzerinde anlaşılmış, doğruluğu ve değeri sorgulanmayan kimi kavramların eleştirisine dayanır. Nietzsche'nin hemen tüm yazılarında göze çarpan özelliklerden biri, insanı zayıflatan, yaşamdan koparan ve kendisi olmasını engelleyen değer yargılarının aşılması gerektiğine ilişkin ısrarlı bir düşünsel tavrıdır. Yaşamın değersizleşmesinden ve onun yerine öte-dünyanın konularak nihilizme giden yolun açılmasından ise başta Hıristiyanlık sorumlu tutulur. Buna göre "Hıristiyanlık bütün zayıfların, düşkünlerin, nasibi kıtların yanını tutmuş, güçlü yaşamın ayakta duruş koşullarının çelişğinden bir ideal çıkarmıştır; tinselliğin en üst değerlerinin günahkârlık, sapıklık, ayartılma olarak duyulmalarını öğreterek, tinsel bakımdan güçlü doğallıların akıllarını yozlaştırmıştır" (Nietzsche, 2003a: 11-12). Nietzsche, yaşamı değersizleştiren pek çok unsurdan söz eder. Ancak, yazılarına genel olarak bakıldığında, en çok karşısına aldığı Hıristiyanlıktır. Bu yazıda Nietzsche'nin Hıristiyanlık ve yaşam arasında kurduğu ilişkiden yola çıkarak onun merhamet kavramını nasıl ele aldığına odaklanacağız. Bu çerçevede 'merhamet' ile 'kendi olma' ve 'yaşam' arasında nasıl bir ilişki olduğu, Nietzsche'nin merhamete karşı olmayı neden olumladığı sorunsallaştırılacaktır. Merhamete karşı olmanın öznesi/faili, soylu ve yüksek insandır ve onun bu edimi, 'bencil' olmayı da içerir. Özetle, Nietzsche'nin 'bencil' olmayı önerdiği yazıları, merhamete karşı olan yazılarıyla bütünleşir.

Nietzsche, Hıristiyan düşünce geleneğini, trajik kültürün ortadan kalkmasıyla beliren Platonculuğun devamı olarak düşünür. Trajik kültürün çöküşüyle birlikte kültür, yaşamı aşağılayan ve onu değersizleştiren bir karaktere bürünmüştür. Nietzsche'ye göre bu, Batı düşüncesinde önemli bir kırılmanın sonucu olarak 19.yy'ın sonuna (ve hatta günümüze) kadar süre gelmiştir. Nietzsche'ye göre Batı kültürünün ve felsefesinin ahlak görüşü, trajik insanın değerlerinin aksine insan yaşamına aykırı ve ona yabancıdır. Batı kültürü, insan yaşamını, geleneksel ahlaki iyi ve kötü değer yargılarına giderek, bu kavram çifti üzerinden değerlendirmektedir. Nietzsche'ye göre tam da iyi ve kötüyü bir biçimde sınırlandırarak ve kendi 'iyi'sini değerlerin ölçüsü olarak ele alan bu Sokratik-Hıristiyan kültür, yaşamı yoksullaştırmış ve insan yapısına aykırı bir değer yargıları kümesi ortaya koymuştur (Kuçuradi, 1997: 6). Nietzsche, zayıflığa eğilim-

li olan Hıristiyanlığın, İsa'nın ölümüyle birlikte kendisini gösterdiğini ifade eder. Aziz Paulus'un öğretisine dayanan Hıristiyanlık, İsa'nın değil Yahudiliğin dünya görüşünü içerir ve "Nietzsche'ye göre Pavlus, Yahudilikten kopmuş küçük Hıristiyan hareketiyle bir 'dünya yangını' nasıl tutuşturabileceğini ve 'çarmıhtaki tanrı' simgesiyle bütün altta yer alanların, gizlice başkaldıranların muazzam bir güç olarak bir araya getirilebileceğini görmüştü" (Türkyılmaz, 2004: 80-81). Aziz Paulus'ta somutlaşan dünya görüşü, nasibi kıtların, güçsüzlerin ve hastalıklı olanların sağlıklı, güçlü ve soylu olanlara galebe çalmalarının bir sonucudur. Hıristiyan ahlakıyla beliren şey, yaşamın zayıflatılması, kültürün yozlaştırılarak décadente haline getirilmesi olmuştur. Ancak Nietzsche, yaşama karşıt bir ahlaki değerler bütünü geliştiren sınıfların ideallerinin de güç istencinin bir sonucu olduğunu belirtmeyi ihmal etmez. Başka bir deyişle, güç istenci, güçlülerde ya da soylu ve sağlıklı olanlarda yaşamı yükselten bir görünüme bürünebileceği gibi yaşama karşıt, tepkisel bir hınc kisvesine de bürünebilir ki kurtuluş umudu taşıyan, köle ahlakının taşıyıcısı olan sınıfların yaptığı da bu ikincisidir. Böylelikle bir hınc duygusu altında, yaşama sırt çevrilerek öte-dünya yaratılır. Güç istencinin hınc duygusuyla azaltılması Nietzsche'ye göre her türlü yozlaşmayı beraberinde getirmektedir: "Nerede güç istenci herhangi bir biçimde alçalıyorsa, her seferinde aynı zamanda fizyolojik bir gerileme, bir décadence vardır orada." (Nietzsche, 2003a: 24).

Hıristiyanlığın, modern ahlak anlayışında olduğu gibi, dayandığı en temel duygulardan birinin merhamet (Mitleid/Compassion) olduğu bilinmektedir. Nietzsche, yaşam karşıtı, yaşamı zayıflatıcı duygulardan söz ederken merhamete özel bir yer ayırır ve "ahlakı eleştirisinin en önemli taraflarından birisi de acımaya karşı oluşudur" (Cameron, 2002: 62). Ancak bu, Nietzsche'nin ahlakı tümüyle yadsıdığı anlamına gelmez. Zira Nietzsche'ye göre ahlak, din ve sanat ile birlikte insanın üç yüksek aktivitesinden birisi olarak karşımıza çıkar. Eleştirisinin hedefinde olan ve bir değerlendirme biçimi olarak düşünülmesi gereken, geleneksel ahlaktır. Dolayısıyla, merhameti eleştiri konusu haline getirmesinin nedenlerinden biri, anlaşılacağı üzere geleneksel ahlakı aşma, onun ötesine geçme çabasıdır. Neredeyse tüm Nietzsche felsefesi bu çabanın üzerine kurulmuştur bile denebilir. Bu çerçevede onun merhameti nasıl ele aldığına daha ya-

kından bakacağız. Ancak buna girişmeden önce Nietzsche'nin geleneksel ahlak yargılarını neden hedef aldığını ve kuşkusuz bu ahlak yargılarının öznesi olan 'insan'ın aşılması gereken bir şey olduğunu ısrarla belirtmesinin nedenlerini genel hatlarıyla ortaya koymak uygun olacaktır.

Ahlaki değer yargılarının değerinin ne olduğu ve bunların yaşamı nasıl etkilediği üzerine odaklanan Nietzsche için temel ölçüt, ahlaki değer yargılarının, yaşamı yükseltme ve zenginleştirme işlevi görüp görmediğidir. Bununla birlikte, yaşamı yoksullaştırdığını öne sürdüğü ahlakın, kimin ahlaki olduğunu da araştırmak gerekecektir. Nietzsche'ye göre gerçekliğe aykırı olarak yapılan değerlendirmeler, tüm insan başarıları (sanat, ahlak, bilim vb...) olarak nitelenebilecek olan değerlerin doğallığını kaybetmesine neden olur. Dahası, gerçekliğe aykırı olan değer yargılarının egemen olmasıyla birlikte değerlerin, insan yaşamı için taşıdığı anlam da silikleşir (Kuçuradi, 1997: 16-17). Değerler, gerçekliğe aykırı, skolâstik bir tavırla değerlendirilince, onların insan yaşamı için değeri ve anlamı da ortadan kalkmaya başlar. Geleneksel ahlak yargılarının etkilerinden biri budur. Nietzsche, ahlaki değer yargılarının değerini sorgularken önemli bir buluşa imza atar. Buna göre, önemli olan, değer yargılarının olması değil, bu değer yargıları etrafında kimin eylediğidir (Kuçuradi, 1997: 17). Eylemin, kimin eylemi olduğunun sorgulanması, geleneksel değer yargılarının yaratıcısı olan 'sürü insanı'nın doğasını anlamak için bir başlangıç noktası sunar. "Sürü insanı için bütün değerlerin, insanla ilgili her şeyin değerlendirilmesi, kendisinden önce yapılmıştır. Kişinin tek yapacağı, bunlara göre yaşamak, yapıp ettiklerini bu değer yargılarına göre ayarlamaktır" (Kuçuradi, 1997: 27). Kendi değer yargılarını kendi insani olanakları çerçevesinde üretemeyen sürü insanının, önünde hazır bulduğu ve kendisinden öncekiler tarafından yaratılıp, onun davranışlarını belirleyen değer yargılarını benimsemesinin nedeni, korkaklığı ve tembelliğidir (Örnek, 2012: 68). Ahlaki değer yargıları, tam da bu karakter özelliklerine sahip olanlar için bir sığınak işlevi görür. Ancak, ahlaki değer yargılarının belki de en tehlikeli etkisi, istisnai ve yaratıcı insanları evcilleştirerek, onları yeni değerler yaratmaktan alıkoyması ve sürü insanının bulunduğu kategoriye katmayı başarabilmesidir. Sürü ahlaki, bu tür istisnai ve yaratıcı olanları, kendi varlığı için düpedüz bir tehlike olarak görür ve Nietzsche bu konuda şunları dile getirir: "Sürüde doğruculuğun ahlaki. Sen tanınabilir olmalısın,

içsel doğanı belirgin ve sabit işaretlerle ifade etmelisin – aksi takdirde tehlikelisin: ve eğer kötüyse, kendini başka türlü gösterme yeteneğin sürü için en kötüsüdür. Biz, gizli ve tanınmaz olanı hor görürüz” (Nietzsche, 1968: 158). Sürünün bu asimile etme gücü, istisnai insanın üst-insana dönüşmesini ve décadente’ın aşılmasını engeller. Sonuç olarak, Nietzsche’nin geleneksel değer yargılarına karşı yürüttüğü savaşın gerisinde istisnai ve yaratıcı insanların bir umut olarak görülmesi ve önemsenmesi vardır. Merhamet etme sorununa döndüğümüzde ise, merhamet etme duygusunun işte bu umut vaat eden insanların önüne bir engel olarak çıktığı gerçeğiyle karşılaşırız. Şimdi, ‘merhamet etme’ duygusunun Nietzsche felsefesi açısından ne anlama geldiği konusunda biraz daha ilerlemek gerekli olacaktır.

Nietzsche’de merhamet, görünüşte bencilce olmayan güdülerden (Unegoistic drives) biridir. Özgecilik ve kendinden feragat/kendisizlik (selflessness), yine merhametle ilişkili olup bu güdüler arasında yer alır. Nietzsche’nin merhamete karşı çıkmasının bir nedeni de, onun her şeyden önce güç istencinde bir azalış anlamına gelmesindedir. Acı çekme, merhamet yoluyla giderek derinleşir, acıyı yaygınlaştırır ve bulaşıcı hale getirir. Nietzsche dikkatimizi merhametin yaşam üzerindeki yozlaştırıcı etkisine çekerken onun yaşamın bozuk kalıntılarını, nasibi kıtları ayakta tuttuğundan ve böylece “yaşamın kendisine karamsar, sorunsal bir görünüm verdiğinden” (Nietzsche, 2003a: 13) yakındır. Merhamet, soylu bir ahlakın onu hor görmesinin aksine, giderek erdemın kendisi haline gelmiştir. Daha yakından bakıldığında ise Nietzsche’nin merhamet ahlakına karşı çıkışının nedenini yalnızca ‘yaşam karşıtı olma’ gibi genel bir ölçütle sınırlandıramayacağımız açık olmalıdır. Merhametin bir sonucu olarak acı çekme – ki acı çekme yalnızca bu tür bir merhametin sonucu ile sınırlandırılmaz – Nietzsche’ye göre bizatihi acı çekmenin değerini düşürmektedir. “Aslında acının kişiye ait olan yanını sıyrıp atma, merhamet duygusunun özünde vardır” (Nietzsche, 2001b: 191). Başka bir deyişle, merhamet, başkasının yaşadığı acının kendine özgüllüğünü, bireyselliğini ortadan kaldırmakta ve hatta sahici bir ilişkiyi de baştan kurutmaktadır. Nietzsche’nin merhameti mahkûm etmesinin örtük nedenlerinden birisinin burada yattığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Nitekim Martha Nussbaum’un merhametin yan anlamlarını sıralarken, onun aynı zamanda

özgeci değil fakat daha çok egoistçe bir yönelim taşıdığını söylemesi oldukça anlamlıdır. Nussbaum, Nietzsche'nin düşüncesinde bulunan merhamet sözcüğünün farklı yan anlamları arasında ayrım yapar. Buna göre merhamet, hem merhamet edende hem de merhamet edilende yetersizlik ve zayıflığın bir tür onaylanması anlamına gelir. Merhametin bir başka yan anlamı da onun acıyı artırmasıdır. Son olarak merhamet, intikam ve hatta zalimlikle ilişkilidir (Nussbaum, 1994: 139). Şimdi bu yan anlamları daha yakından ele almaya çalışalım.

Nietzsche'de merhamet eden konumu, birbirinden oldukça farklı anlamlar taşır. İlk bakışta birbiriyle çelişir görünen bu anlamlar, hem bağlamları hem de merhamet edenin ve edilenin *kim* olduğu bakımından düşünülmelidir. Öncelikle yukarıda saptadıklarımızın arka planına bakmak için ahlakın değerinin ne olduğu sorusunun Nietzsche'nin ahlak eleştirisinde hayati denecek öneme sahip olduğunu göz önünde bulundurmak yerinde olacaktır - zira merhametin eleştirisi, hem bir ters çevirmeyi hem de merhametin başka bir bağlamda olumlanmasını içermektedir. Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne* adlı eserine, ahlakın değerinin ne olduğu sorusunu ortaya koyarak başlıyordu ve değerini sorguladığı da kendini yadsıma, kendini kurban etme içgüdülerinin değeri idi (Nietzsche, 1998: 25). Söz konusu içgüdüleri sorgulamasının nedeni olarak Nietzsche, onlarda yaşam karşıtı istenci ve giderek *décadence*'a sürükleyen bir niteliği gösterir. Bir yanıla merhamet içgüdüğü geleneksel ahlakın temelini oluşturur ve Nietzsche bu tespiti yaptıktan sonra büyük bir vaadde bulunur. Vaat, tam da merhamet ahlakının sorgulanmasıyla birlikte açılacak ufku vaatidir:

Bu acımanın değeri ve acıma ahlakı sorunu (Ben şu modern duygu yumuşatılmasının hep karşısında oldum) ilk bakışta, yalnızca yalıtılmış, kendi başına bir soru işareti olarak görülüyor; oysa, kim bir kez, bu sorunun içine dalıp, burada sorduğum soruları sormayı öğrenirse, benim gördüklerimi görecektir: bir müthiş yeni ufuk açılacak ona, bir baş dönmesi gibi yeni bir olanak saraçak onu; her çeşit güvensizlik, vesvese, korku fişkırlı gelecek; ahlaka, bütün ahlaklara inancı sarsılacak – sonunda yeni bir talep işitilecek (Nietzsche, 1998: 26).

Bu uzun alıntıda Nietzsche, sorgulamanın değer yargılarının değerinin alaşağı edilmesindeki gücünü göstermekle birlikte, geleneksel değer

yargılarının değerinin sorgulanmasıyla yeni bir yöntemin (Soykütüğünü araştırma yönteminin) kapılarının açıldığını da hissettirmeye çalışır. Ancak buradaki vaat, yalnızca bunlarla sınırlı görünmez. 'Yeni bir ufuk', 'Yeni bir talep' ifadeleri, değer yargılarının alaşağı edilmesiyle birlikte yeni değerlerin yaratılması yolunda olanakların olduğunu ima eder gibidir. Nitekim Nietzsche, nihilizme açtığı savaşı, yalnızca putları (geleneksel değer yargılarını) kırmakla yetinerek yapsaydı bütün bir felsefi serüvenini tehlikeye atar ve kendisi bir nihilist olurdu. Burada 'Soykütüğü' yöntemi, yeni değerler yaratmanın olanaklılık koşullarını ortaya koyan bir uğrak olarak düşünülmelidir.

Merhamet en genel anlamıyla yaşam karşıtı ve acıyı artıran, acının yaratıcı tarafını kurutan bir içgüdü olarak düşünülmelidir. Merhamette sevgi, yardımseverlik, komşu sevgisi olarak düşünülür. Yani yakınım olarak komşu, merhamete layıktır. Nietzsche'deki mesafe pathosunun önemi de burada belirir. Komşu sevgisi, kişinin kendinden kaçmasının ve özgeciliğinin sonucudur. Burada Nietzsche sanılanın aksine sevgi ve şefkatin kendisini değil, "kendisine tahammül edemeyen ve kendisini yeterince sevmeyenlerin sevgisini" (Nietzsche, 1996b: 54-55) sorgular ve bir adım daha giderek bir kez daha bu sevginin kişiyi kendisi olmaktan çıkararak komşusuna bağımlı hale getirdiğini saptar. Zerdüşt'e şunları söyler: "Bir tanık çağırırsınız iyi şeyler söylemek isteyince kendiniz için ve onu hakkınızda iyi şeyler söylemeye ayarttınız mı, siz de iyi şeyler düşünürsünüz kendiniz için" (Nietzsche, 1996b: 55). Zerdüşt'ün alıntılıadığımız bu ikinci saptaması Nietzsche'nin, merhamet duymanın insanın kendisi olmasının önünde nasıl da bir engel teşkil ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Komşu sevgisinin karşısına Zerdüşt, dost olmayı koyacaktır. Ancak burada sözü edilen, yukarıda belirttiğimiz mesafe pathosuna dayanan bir ilişki biçimi olarak dostluktur ve aslında üstinsanın önceden hissedilmesi olarak betimlenir. Nietzsche, komşu sevgisi ile dostluğu birbirine karşıt ilişki biçimleri olarak değerlendirir. Zerdüşt, sürü insanının kendisine tahammül gücünün zayıf olduğundan söz edip, bu zayıflığın insanın kendisini de sevmemesine neden olduğunu, böylelikle en yakınını yani komşusunu, kendisini sevmesi için ayarttığını saptar. İnsanın komşusuyla ilişkisi, bir merhamet etme ilişkisinde somutlaşan insanın korkaklığını ve kendisi olmaktan kaçışını içerir. Çok daha önemlisi, insanın kendisini sevmesinin

en kötü ve tehlikeli yolunun, yakınındakileri kendisinin iyi olduğuna ikna ederek, kendisi için iyi şeyler düşündürmesidir. Bu, tam anlamıyla kendisine yalan söyleyen bir insan tipinin (sürü insanının) öte-dünyacı sahte yaratılarını oluştururken izlediği yoldur. Nietzsche, komşu sevgisinin karşısına daha önce de ifade ettiğimiz gibi dostluk ilişkisinin işleyiş biçimini koyar. “Bir dostu yaratan şey, paylaşılan acı değil, paylaşılan sevinçtir” (Nietzsche, 2003b: 314). Paylaşılanın acı olmaması, merhamet etme ilişkisini devre dışı bırakır. Paylaşılanın sevinç olması -ki bu daha zordur-sevinci paylaşan tarafların hınç duygusundan uzak bir ilişki kurduklarını kanıtlar. Nietzsche, bir başka eserinde de şöyle söyler: “benim insan sevgim başkasının duygusunu paylaşmakta değil, paylaştığım duyguya katlanabilmektedir. Benim insan sevgim sürekli bir kendimi yenidir”. (Nietzsche, 1996a: 27). Özetlersek, acıyı paylaşmak kolaydır. Zira birisinin acı çekmesi ve hatta zulme uğraması içten içe insana sevinç duygusu verebilir. Nietzsche’nin merhametli olmayı mahkûm etmesinin nedenlerinden birini burada bulabiliriz. Merhametli olma, hınç ve acıma duygularının iç içe geçtiği bir yönelim olarak da okunabilir. Dostluk ilişkisinde ise hınç ve öz alma gibi tepkisel duygulanışlara yer yoktur. Dostluk, daha çok bir denge ilişkisini talep eder ve merhamet etmeyi dışlar. Zerdüşt, okuyucusuna “bırak dostuna merhametin sert bir kabuk altında saklansın; üzerinde sen bu kabuğun bir dış kırmalısın. Böylece lezzetlenir ve tatlılaşır o” (Nietzsche, 1996b: 52) diye seslenir. Bu sesleniş, merhamet etmeyi bir duygulanış olarak tümüyle ortadan kaldırmayı değil, fakat bu duygulanışın yöneldiği kişiye gösterilmemesi gerektiğini ima eder. Öte yandan Nietzsche’ye göre dostluk ilişkisi, sezgileri ustalıklı bir biçimde kullanmayı, susmayı bilmeyi ve görmeyi öğrenmeyi gerektirir. İnsanları dostluk ilişkisinde buluşturan şey, “dostlarımızın bizim hakkımızdaki hataları ve yanlışlarıdır. Dostlarımızın dostlarımız olarak kalabilmesi için sessiz kalmayı öğrenmiş olmaları gerekir” (Nietzsche, 2003b: 253). Sessizlik denilen sözleşme bir kez bozulduğunda dostluğun da biteceği ortadadır. Nietzsche tam bu noktada, kişinin kendisini tanıması sürecinde kendi yapısının, düşüncelerin ve duyguların değişen bir alanı olarak görülmesi gerektiğini ve kendisini küçümsemeyi öğrendikçe kendisiyle dostları arasında bir denge sağlayacağını ifade eder (Nietzsche, 2003b: 254). Görüleceği gibi dostluk, kişilerin birbirlerini utandırmadıkları, gerektiğinde susmayı öğrendikleri bir ilişki-

dir. Bununla da kalmaz, dostluk bir başka dengeyi de gerektirir. Söz konusu denge, yine Zerdüş'tün "Köle misin? Öyleyse dost olamazsın. Zorba mısın? Öyleyse dost edinemezsin" (Nietzsche, 1996b: 52) uyarısında somutlaşır. Başka bir ifadeyle, köle ruhluluğun kişinin dost olmasını engellediği, zorba olanın da başkalarının dostluğunu kazanamayacağı açıktır. 'Dostluk' üzerine yaptığı değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi Nietzsche, bir değer yargısı olarak merhamet etmenin yakınlığı yerine dostluktaki sevginin uzaklığına önererek, reddettiği bir değer yargısı yerine yeni bir değer yargısı koyarak hem bir ters çevirme işlemi gerçekleştirir hem de sevgiyi yeniden tanımlamaya girişir.

Peki, merhametle acı arasında nasıl bir ilişki vardır? Haz ve acı, merhamette nasıl yan yana gelir? Nietzsche, nasibi kıtların, hastalıklı olanların ve yaşama sırt çevirenlerin temel ihtiyacı olarak düşünür merhameti ve merhamet edilenin, kendisine merhamet duyanda bir acı duygusu bıraktığını, böylelikle bir rahatlık duygusuna ulaştığını ve tüm güçsüzlüğüne rağmen tek bir güç olarak merhamet edene acı verme gücüne ulaştığını yazar. (Nietzsche, 2003b: 67). İlginç bir biçimde, toplum olma ya da bir topluma dâhil olma ihtiyacının merhamet uyandırma, acı verme duygusuyla bağımlı göstermeye çalışır. Ancak bir başkasına acı vermenin haz duygusunu tatmin ettiği gerçeğini kabul etme konusunda insanların büyük çoğunluğunun isteksiz olduğunu ve bunda da bir tür ikiyüzlülük bulunduğunu ifade eder. Nietzsche, köle ahlakının taşıyıcısı olarak gördüğü böylesi bir insanın merhamet talebini kuşkusuz bir çıkar ilişkisi olarak okumakla beraber ve merhamet edende ortaya çıkan acı duygusunun da yaşamın tümüne yayılarak tehlikeli bir hale geldiğini ekler. Zira merhamet etmekten kaynaklanan acı, yaşama kök saldıkça onu küçültür ve sahteleştirir. Bununla ilgili olmak üzere merhamet ilişkisinde, kendisine merhamet edilenin merhamet edene karşı gerçek bir sevgi duymadığını söylemek yanlış olmasa gerek. Nitekim Zerdüş'tün "asalak adını verdiği ve en tiksindiği duyduğu insan da sevmek istemeyen fakat sevgiden geçinen bir tiptir" (Nietzsche, 1996b: 157). Öte yandan *İnsanca Pek İnsanca* adlı eserinin ilk cildinde, kendileri için merhamet edilmesini isteyerek ağlayan ve dikkatleri kendi üzerine çekmek isteyen çocukların da merhamet edecek kişide bir acı duygusu bırakmayı hedeflediklerini örnek olarak verir (Nietzsche, 2003b: 67). Burada merhamet edenin konumunun ayrı bir önemi vardır ve

merhamet ile sevgi arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği konusunda bizi düşünmeye davet eder. Bu örnekte olduğu gibi acı verme, bundan haz duyma ve acı verecek kadar kendisini önemli hissetme, Nietzsche'ye göre kişiyi başkalarına rağmen kendinden haz duymaya ve bunun arayışına sürükler.

Merhamet ahlakının eleştirisi, önünde sonunda yaşamı yadsıyan, insanı nihilist uçuruma sürükleyen merhamet etme edimine karşı verilen düşünsel direnişin bir ifadesidir. Nietzsche, ahlakın ortaya çıkışında merhametin kurucu niteliği olduğu saptamasını yapan Schopenhauer'le hem fikirdir. Ancak tam da bu noktadan sonra Nietzsche ile Schopenhauer'in yolları ayrılmaktadır. Merhamet ahlakı, gerçekte Nietzsche'nin sürü ahlakı olarak tanımladığı öte dünyacı değerlerin kurucu ögesi olmuştur. Öte dünyanın yaratılarak bu dünyanın küçültülmesi ve değerinin düşürülmesi, merhametin acıya ve acımaya dayalı enerjisini sürünün lehine çevirerek soylu olanların ve onların yüksek değerlerinin yadsınmasıyla sonuçlanır. Çizdiğimiz bu tablonun bir tarafına Nietzsche, Schopenhauer'i de dâhil eder. Schopenhauer, merhameti hem vicdan sahibi olma hem de sevgi ile sıkı bir ilişkide düşünür. Ona göre, 'bir davranış ancak ve ancak merhamet duygusu ile ortaya çıkmışsa ona ahlaki bir değer atfedilebilir. Bunun dışında başka güdü ya da duygularla tetiklenen davranışların hiçbiri için ahlaki olma olasılığı dahi söz konusu değildir. Merhameti kalbimde hissettiğim her an, karşımdaki kişinin rahat olması veya acı çekiyor olması benim için anlam ifade eder' (Schopenhauer, 2009: 74). Bu saptamalara daha yakından bakarsak merhametin, bencillik ve kötülükle birlikte insan davranışlarının temel itici güdülerinden biri olarak kabul edildiğini görebiliriz. Merhamet, sayesinde başkasının acısının doğrudan benim acım olarak hissedildiği bir güdü olmaktadır. Bu güdü sayesinde, sevgi, adalet gibi değerler korunabilir. Öte yandan Schopenhauer, merhamete eşlik eden sevginin Hıristiyanlık tarafından da olumlandığını ifade ederek kendi felsefi görüşlerini destekleyecek örnekler bulmaya girişir ve uzak doğu dinlerini de buna dâhil eder (Schopenhauer, 2009: 98-99). Nietzsche'nin merhameti eleştirisi bir yanıyla Schopenhauer'in yukarıda belirttiğimiz görüşlerine yönelir. Nitekim *Ahlakın Soykütüğü Üstüne* adlı yapıtının önsözünde acıma, kendini yadsıma gibi değerlerin Schopenhauer tarafından yüceltildiğini saptayacaktır. Dolayısıyla merhametin yerine merhametsiz

olma konularak gerçek merhametin ne olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Schopenhauer'in yaptığına aksine Nietzsche, merhametsiz olmayı önerirken, yani kendi merhamet anlayışını ileri sürerken bunu sevgiyle ilişkilendirecektir. Bu ters çevirme ve yeniden değerlendirme girişiminin nasıl yapıldığını ve bunun Nietzsche'nin bencil olmayı öneren savlarıyla ilişkisini incelemek gerekiyor. Ancak bunu yapmadan önce merhamet ahlakına karşı çıkışının ana nedenlerini birkaç başlık altında anımsatarak özetlemek yerinde olacak.

Nietzsche'ye göre 'merhamet ahlakı, bireyler arasında değer yönünden sorgulanmaya açık, evrensel bir eşitlik kavrayışını temel almaktadır ve merhamet duymak kendi içinde iyi ve faydalı bir tavır değildir' (Janaway, 2007: 67-68). İkinci itirazın kimi yönlerini, yani merhametin, hem merhamet duyanda hem de duyulanda acı hissini artırdığını, merhamet duyulanın (bir bakıma merhamet isteyen ve merhamet eden köle ruhluların birlikteliğini de kapsayacak biçimde) bundan haz duyarak faydalandığını, – ki burada merhamet ilişkisinin aslında bir bencillığe sıkıca bağlı olduğu gösterilir – bireyler arasında sahici bir ilişkinin önünde bir engel oluşturduğunu ve son olarak sevginin bir anlamda komşuya duyulan çıkar temelli bir his olduğunu ana hatlarıyla belirtmiştik. Merhamet bu yönüyle kölece bir bencillığın en görünür dışı vurumudur. Ancak merhamet, ahlaki değerlerin ardındaki itici güdü olduğu için onun geniş yankıları ve etkileri olduğu kabul edilirse, insanları değer bakımından eşitleyen ve aslında Nietzsche'ye göre eşitsizliğin en açık göstergesi olan 'eşitlik ilkesi', merhamet ahlakının bir sonucu olarak ortaya çıkarılmış olur. Başka bir ifadeyle 'hakkı olmayana, hakkı olan kadar vermek' ilkesi merhamet ahlakının sonuçlarından biridir ve Nietzsche'nin eşitliğe karşı oluşunu bu bağlamda düşünmek uygun olacaktır.

Bir başka itiraz merhametin acı çekmenin değerini düşüreceği görüşü üzerine kuruludur. Nietzsche yine bir ters çevirme örneği sergileyerek, acı çekmenin olumlandığı, ancak kimin acısının bu bağlamda önem kazandığı bir konuma yerleşecektir. Acı çekme, öte dünyacı görüşlere değil, ancak soylu olanın, yaratıcı ve yüksek insanın (higher man) yaratma sürecine eşlik eden, bu dünyanın değerini artıran perspektiflere katıldığı ölçüde değerli olabilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi merhamet ahlakında çileci ideallere ve öte dünyacı hınç duygusuna hizmet eden bir yön vardır ve bu

yön egemen oldukça yaratıcı ve istisnai insanların önüne bir engel olarak çıkar. Nietzsche'nin itirazının önemli bir nedeni de burada aranmalıdır. Son olarak da merhamet ahlakı, 'kendiliğin değerden düşürülmesinin bir türü olarak anlaşılabilir olan kendisizliği (Selflessness) beslemektedir' (Reginster, 2012: 1). Başka bir deyişle Nietzsche'ye göre merhamet, insanın kendisiyle ilgilenmesinden, kendisine özen göstermesinden – ki bu Antik Yunan düşüncesinde vurgulanan bir düşüncedir – özetle kendisi olmasından saptırıldığı için de mahkûm edilir. Kendisizliğin ötesine geçme önerisi, tıpkı iyinin ve kötünün ötesine geçme girişiminde olduğu gibi, geleneksel değerler tarafından belirlenmiş insanın (sürü insanı) alt edilerek farklı düşünülüp hissedilmesini hedefler. (Nietzsche, 2003c: 79). Bu noktada Nietzsche'nin var olan değer yargılarının, ya kendimize ait olduğu ya da başkalarından edinildiği saptamasıyla karşılaşırız. Kendisizlik bir yönüyle, çoğu kez değer yargılarının başkalarından edinilmesi ve söz konusu yargıların sorgulanmaksızın bizde yerleşmesiyle oluşmaktadır. Nietzsche'ye göre değer yargıları edinme süreci genellikle başkalarının yönlendirmesiyle biçimlenmekte, böylece yalnızca yaşam temelli, insanın kendi yaratma gücünün ürünü olabilecek değer yargılarının önüne geçilmektedir. Bu durumun en önemli yıkıcı sonucu, kişinin kendisi olmaktan çıkmasıdır. Merhametin sıklıkla tehlikeli olarak düşünülmesinin nedenini buna bağlamak yerinde olacaktır. Nietzsche'nin karşısına aldığı biçimiyle merhamet, acıyı artırmakta ve yaşamı değersizleştirerek sahte bir dayanışma ağı kurmaktadır. Komşu sevgisi, tam da acının paylaşılması ve acıyan tarafta insani yetilerin uyuşturulması sonucunu vermektedir. Oysa acı, pekâlâ yaratıcı bir sürecin temel unsurlarından birisi olabilir. Nitekim Nietzsche'de olumlanan acı çekme, insanın herhangi bir öte dünyacı dayanak aramaksızın yalnızca yaşam içinde ve onun uğruna yaratıcı olabilmesine olanak tanır. Özetle, "eğer masa yapılacaksa, ağaç acı çekmelidir" (Bamford, 2007:244). Bamford'un Arthur Danto'dan ilham alarak verdiği bu örnek, Nietzsche'nin tam da merhamet etmeme önerisinin gerisindeki nedeni iyi açıklar.

Nietzsche, çoğu insanın yaşamı süresince kendisi için pek bir şey yapmadığını, başkalarının zihninde kendisi hakkında oluşturdukları ve bildirdikleri sahte bir ego için yaşadıklarını iddia eder (Nietzsche, 2003c: 80). Bu iddia, insanın kendi egosunun, başkalarınca oluşumunda belirleyi-

ci olan değer yargılarının artık insandan bağımsızlaşarak ayrı bir güç oluşturduğu düşüncesini de içermektedir. Dolayısıyla insanlar, "bu kendine yabancı insanlar, yaşamayan soyut 'insana', bir kurguya inanırlar" (Nietzsche, 2003c: 80). Bu alıntı, kendiliğin tümüyle yadsındığı bir insanlık durumu çizer ve kendini en yakınına (komşusuna) özveride bulunmaya adanmış ve sonuç olarak kendinden vazgeçen bir kişilik yapısı çizer. Nietzsche, okurlarını merhametten doğan bu özveri duygusunu sorgulamaları yönünde yöreklendirmeye çalışır:

Başka bir yol yok: Birinin, komşusu için kendini kurban etme, yadsıma duyguları, tüm kendini yadsıma ahlaki, kıyasıya sorgulanmalı ve yargı önüne getirilmelidir – bugün, sanatın erkeklığı uğruna, ona temiz bir vicdan vermek için baştan çıkarıcı bir giysi olarak kullanılan "tüm çıkarılardan yoksun düşünce"nin estetiğinden daha az değil. Şu 'kendim için değil', 'başkaları için' duygularında çok fazla albeni ve şeker var, bu noktada iki misli kuşkucu olmaya ve sormaya gerek yok. Bunlar ayartma olmasın sakın? (Nietzsche, 1966: 45).

Nietzsche, kişiliği 'kendi olma' üzerine bir çalışma olarak görür gibidir. Daha iyi bir ifadeyle, kendi olabilme, kişinin kendisi üzerinde sanatsal bir çaba göstermesine dayanır. Bu da kişiliğe bir biçim verme, verebilme gücünü gerektirmektedir. Bu çerçevede söz konusu sanatı gerçekleştirmek, ancak kendine gücü yetebilen, kendine sınırlandırmalar getirebilen kişilerin yapabileceği bir şeydir. Nietzsche güçlü ve zayıf kişilikler arasındaki farkı tam da bu etkinliğin başarılmasına göre koyar. Kişiliğe biçim vermeyi "ancak, kendi doğasının bütün güçlü ve zayıf yönlerini araştıran ve sonra onların her birini bir sanat, akıl yürütme olarak görünene dek ve hatta zayıf yönlerin bile göze hoş görüneceği biçimde yerli yerine koyup sunanlar tarafından gerçekleştirilir" (Nietzsche, 2001b: 163). Soylu yaratılıştaki olanlar, tam da kendi kişiliklerine sınırlamalar getirip yalnızca kendi kendilerine koydukları yasayı uygularlar. Bunun aksine kendisiyle yetinemeyen biri öğ almayı hedefler ve Nietzsche bu duygunun diğerleri üzerinde iç karartıcı bir etkisi olduğunu ifade eder. Öğ alma duygusu bizi yine merhamet isteyenlerin gizli haz duygulanımlarına götürür. Öğ alma duygusu tatmin olduğunda bundan haz alınır fakat sahibi bir haz alma da iskanmış olur. Dahası kendinden yakınına kaçma, kendine yönelik sahte bir sevgiyi getirir. Bundan erdem yaratmak, yani bir özgeçicilik tam da 'merhamet'i incelerken belirttiğimiz gibi gizlenmiş bencillik olarak belirir.

Bu konuda sözü yine Nietzsche'ye bırakmak uygun olur: "Komşunun etrafına üşüşür ve güzel sözler bulursunuz onun için. Ama ben size derim: Sizin komşu sevginiz, kötü sevmenizdir kendinizi. Kendinizden komşunuza kaçarsınız ve bir erdem yaratmak istersiniz bundan: ama 'özgeciliğinizin' iç yüzünü bilirim ben" (Nietzsche, 1996b: 54).

Nietzsche, merhametin iç yüzünün, bencilliği de içerdiğini göstererek, merhametsiz olmanın savunusunu yapar. Ancak merhametsiz olma tümüyle acımayı dışlamaz. Zira Nietzsche'ye göre acıma duygusu, acıyana merhametli denmeyi gerektirmez. Buradaki acıma duygusu, tam da bu duygunun toplumsallaşmasına karşıdır ve acıyı artırıp yüceltmenin önüne çıkarak, insan yetilerini zayıflatan sürü ahlakının 'bir erdem olarak merhamet'ine karşı panzehir işlevini üstlenir. Merhametli olma ancak 'uzaktan' olması koşuluyla tercih edilir. Başka bir deyişle, merhamet etme, merhamet edilen tarafından hissedilmeyecek bir biçimde yapılmalıdır. Nietzsche, 'uzaktan' ifadesiyle 'utanç' arasında ilişki kurar burada ve "soy-lu kişinin başkalarını utandırmamayı kendine ilke edindiğini" (Nietzsche, 1996b: 75) söyler. Başkasına, acı çeken birine merhamet etmeyi reddetme, bu alıntıda, acıyı artırmaktan kaçınma, merhamet edilende bir utanma duygusu yaratmaktan imtina etme olarak da anlaşılabilir. Burada Nietzsche'nin kendi sevgi anlayışının da ipuçlarını görebiliriz. Tanrının bile kendi cehennemi olduğundan, bunun da insana sevgisinden olduğundan ve tam da fazla merhametten öldüğünden söz ettikten sonra oldukça önemli sayılabilecek saptamalar yapar: "Şu söze de ama mim koyun; her büyük sevgi, bütün merhametin üstündedir: sevilen çünkü o,- yaratmak ister! Kendimi ben sunuyorum sevgime, komşumu da kendim gibi!- böyle konuşurlar yaratıcıların hepsi" (Nietzsche, 1996b: 77).

Dolayısıyla merhametsizlik, zorbalık, gücü diğerlerini hiçe sayacak biçimde kullanma olarak anlaşılabilir. Merhametsiz olma, başkalarının herhangi bir nedenle duydukları acıyı önemseyerek, fakat onlardaki kendi olma potansiyelini yok etmeden, acıya acı katmadan ve yine onların dayanma güçlerini pekiştirecek biçimde davranmak anlamına gelir daha çok. Ancak bu, acıyı kendi başına, ortadan kaldırılması gereken bir şey olarak görmemiz gerektiği anlamına gelmez. Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde* adlı eserinin 225. aforizmasında kendi 'merhametinin' daha yüksek ve uzak görüşlü olduğundan söz eder ki bu, geleneksel ahlakın 'merhametine'

karşı çıkardığı, ona karşı direndiği mevzilerden biridir. Bu aforizmada Nietzsche yine merhametin insanı küçülttüğünü ve köle ruhluların da buna katkıda bulunduğunu tekrarlar. Aynı zamanda acımanın değerini, deyim yerindeyse ona hakkını vermek adına yüceltir de. Acı çekme eğitimi der Nietzsche, “büyük acılar çekme- biliyor musunuz, yalnızca bu eğitimin şimdiye dek insanın tüm yüceliklerini yarattığını?” (Nietzsche, 2001a: 137). Bu soru, merhamet ahlakının dışında bir acı çekmenin, ancak ona biçim verilerek kendi olmanın inşasına katkıda bulunacağına işaret eder.

Sonuç

Görülebileceği üzere, merhametli olma, Nietzsche'nin düşüncesinde, düz, ilk anlamıyla anlaşıldığı biçimde merhametsizlik üzerinden eleştirilmez. Kendi merhamet düşüncesiyle, eleştirdiği merhametin bağlamları farklıdır. Dolayısıyla çelişki gibi görünen ifadelerini bağlamına göre ve 'kimin' sorusunu sorarak anlamak gerekmektedir. Çünkü tüm Nietzsche felsefesi, bir yanıyla insanın nasıl daha iyi olabileceği ve bununla ilişkili olmak üzere insanın nasıl kendisi olabileceği üzerine kuruludur. Bu kaygı Nietzsche'yi geleneksel merhamet anlayışının eleştirisine ve kendi merhamet anlayışını ortaya koymaya götürür. Geleneksel merhamet anlayışının bu tersine çevrilmiş yorumu, Nietzsche'nin kendi çağının şimdisine, nihilizmin giderek uçlaştığı tarihsel döneme verdiği yanıtın bir uğrağı olarak da okunabilir.

Bu çerçevede *décadence*, hakikat yaratmanın da bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Başka bir ifadeyle *décadence*, bir yazgı olarak tarihe yayılır ve üst insanın trajik bilgeliği *décadence*'tan bir çıkış olanağı olarak sunulur. Bu, tam da Nietzsche'nin yaşamın olumlanması dediği olguya işaret eder. Geleneksel merhamet anlayışı, nihilizm batağındaki sürü insanının bir değerlendirme biçimi olduğu için yeniden değerlendirilmeye gereksinir. “Merhamet”teki acı, *décadence*'in aşılmasına yönelik olmak üzere, yine Nietzsche'nin deyimiyile hakikatten ötürü mahvolmamak için, sanattaki acıya ve aynı zamanda sanatçının acısına dönüşmelidir. Acı, ancak bu yolla “değer”li hale gelir ve ancak böylesi bir acı hem yaşama katlanmayı hem de yaşamı olumlamayı olanaklı kılar. Ne var ki, Nietzsche felsefesinde trajik bilgeliğin sanat anlayışı ve nihilizmin aşılmasına yönelik saptamaların acı ile ilişkisi başka bir yazının konusu olmayı hak eder.

Kaynaklar

- Cameron, F. (2002). *Nietzsche and the 'Problem' of Morality*. New York: Peter Lang Publishing.
- Janaway, C. (2007). *Beyond Selflessness: Reading Nietzsche's Genealogy*. Oxford: Oxford University Press.
- Kuçuradi, İ. (1997). *Nietzsche ve İnsan*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Nietzsche, F. (1966). *Beyond Good and Evil: Prelude to a Philosophy of the Future*, Translated, with Commentary, by Walter Kaufmann, Vintage Books – A Division of Random House, New York.
- Nietzsche, F. (1968). *The Will to Power* (trans. W. Kaufmann & R.J Hollingdale). New York: Vintage Books.
- Nietzsche, F. (1996a). *Ecce Homo: Kişi Nasıl Kendisi Olur* (çev. C. Alkor). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (1996b). *Zerdüşt Böyle Diyordu* (çev. O. Derinsu). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Nietzsche, F. (1998). *Ablakm Soykütüğü Üstüne* (çev. A. İnam). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Nietzsche, F. (2001a). *İyimin ve Kötünün Ötesinde: Bir Gelecek Felsefesini Açış* (çev. A. İnam). İstanbul: Yorum Sanat Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2001b). *The Gay Science* (trans. J. Nauckhoff). Cambridge: Cambridge University Press.
- Nietzsche, F. (2003c). *Tan Kızılığı* (çev. Ö. Saatçi). İstanbul. Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2003b). *İnsanca, Pek İnsanca* (çev. C. Atila). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2003a). *Deccal* (çev. O. Aruoba). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nussbaum, C.M. (1994). Pity and Mercy: Nietzsche's Stoicism. *Nietzsche, Genealogy, Morality: Essays on Nietzsche's Genealogy of Morals* (ed. R.L. Schacht). Berkeley: University of California Press.
- Örnek, S.A. (2012). *Nietzsche'de Yaşama Sorunu*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Reginster, B. (2012). *Compassion and Selflessness*. Brown University. <http://jepson.richmond.edu/conferences/sympathy2012/Compassion%20and%20Selflessness.FINAL.pdf>
- Schopenhauer, A. (2009). *Merhamet* (çev. Z. Kocatürk). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türkyılmaz, Ç. (2004). *19.yy'da Geleneğe Başkaldırma: Kierkegaard, Marx, Nietzsche*.

Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özet: Bu makalenin temel konusu, “merhamet” kavramını Nietzsche'nin metinleriyle birlikte incelemektir. “Merhamet” kavramı Nietzsche'nin değer yargılarını yeniden değerlendirme projesinde önemli bir yere sahiptir. “Merhamet”, Hıristiyan ahlakında “iyi” olarak değerlendirilir ancak Nietzsche'ye göre o, köle ahlakına ait bir kavramdır. Nietzsche, Hıristiyanlığın merhamet anlayışını eleştirirken kendi merhamet anlayışını da oluşturur. O, geleneksel merhamet anlayışının yalnızca yaşam karşısında test edilerek aşılabilceğini düşünür. “Merhamet”, güç istencini azaltır ve yaşamı zayıflatır. Bu nedenle Nietzsche, onu mahkûm eder ve ardından kendi merhamet anlayışını “bencillik”, “sevgi”, “dostluk” ve “sertlik” gibi kavramlarla ilişkilendirir.

Anahtar Kelimeler: Merhamet, Hıristiyan ahlakı, güç istenci, iyi, acı.

